

Yazar Bilgileri Author(s)

Doktora Öğrencisi
Derya YÖNEY

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Din Eğitimi

deryaguner@windowslive.com

ORCID: 0000-0001-7759-2153

Künye Bilgisi

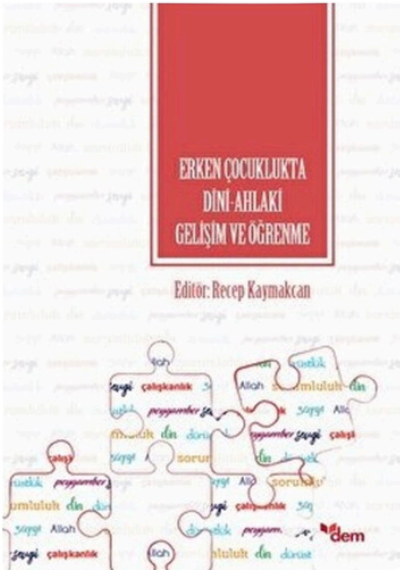
Recep Kaymakcan (ed.), *Erken Çocuklukta Dini-Ahlaki Gelişim ve Öğrenme*.

İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2023.

584 sayfa.

ISBN: 9786057273062

Kitap İncelemesi / Book Review

Anahtar Kelimeler / Keywords

Din Eğitimi / Religious Education
Dini-Ahlaki Gelişim ve Öğrenme / Religious-Moral Development and Learning
Ahlak Eğitimi / Moral Education
Erken Çocuklukta Din Eğitimi / Religious Education in Early Childhood
Okul Öncesi Din Eğitimi / Pre-School Religious Education

Makale Tarihleri / History of Article

Geliş Tarihi / Received

15/08/2024

Kabul Tarihi / Accepted

13/10/2024

Atıf / Citation

Yöney, Derya. "Recep Kaymakcan (ed.), Erken Çocuklukta Dini-Ahlaki Gelişim ve Öğrenme". *Kitabiyat İlahiyat Araştırmaları İnceleme-Eleştiri Dergisi* 2/2 (Aralık 2024), 152-169.

Türkiye Cumhuriyeti, geçmişten devraldığı örgün din eğitimi ve öğretiminde daha çok modernizm, laiklik gibi anlayışların yorumlanması ve din eğitiminin meşruiyeti tartışmaları üzerinden şekillenen bir süreç yaşamıştır. Bu tarihsel arka plan, din eğitimine dair hususların bilimsel bir zeminde tartışılmasını zorlaştırmış ve Türkiye’de din eğitiminin bilimselleşme sürecini geciktirmiştir.¹ Cumhuriyet’in yüz yılını geride bıraktığımız şu döneme gelindiğinde; Türkiye, örgün din ve ahlak eğitimi alanında önemli kazanımlar elde etmiştir. Mevcut zorunlu eğitim süreci içinde isteyen öğrenci başka bir mecraya ihtiyaç duymadan gereken din eğitimi ve öğretimine erişim imkânına sahip olmuştur.

Okul öncesi eğitime erişim konusunda da dünyada ve ülkemizde ciddi adımlar atılmaktadır. Okul öncesi din ve ahlak eğitiminin Türkiye’de gündeme gelmesi, ilk olarak 2013 yılında, DİB 4-6 Yaş Grubu Kuran Kursları yaygın din eğitimi bağlamında olmuştur. 2021 yılındaki 20. Milli Eğitim Şûrası’nda, okul öncesinde değerler, din ve ahlak eğitime yer verilmesine yönelik bir tavsiye kararı alınmıştır. Bu kitabın editörü ve aynı zamanda bölüm yazarı olan Recep Kaymakcan tarafından 2021 yılında, “Türkiye’de Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi” başlıklı bir rapor hazırlanmıştır. Kaymakcan, rapor hazırlama sürecinde görüştüğü akademisyenlerde, eğitimcilerde ve bürokratlarda konuyla ilgili bazı önyargılar gözlemlemiş ve bu karşı duruşların genel olarak iki temel gerekçe üzerinde yoğunlaştığını tespit etmiştir. Bunlardan ilkinin mevcut durum üzerinden yapılan, şu anda örgün eğitimde yeterince din dersi olduğuna yönelik

¹ Ülkemizde din eğitimi biliminin bilimselleşme sürecinin gecikme nedenleri hakkında detaylı bilgi için bk. Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 38-43.

vurgu; ikincisinin ise, erken çocuklukta din ve ahlak eğitiminin bilimsel olmadığı yönündeki görüşler olduğunu belirten yazar, bu kitabı, söz konusu iki temel tartışma alanı üzerinden şekillendirmiştir. Bu bağlamda kitabın amacı, erken çocuklukta dinî-ahlakî gelişim ve öğrenme sürecini ilgili literatürle birlikte, dünya ve Türkiye örnekleri üzerinden, alanında uzman bilim insanlarının görüşlerini bir araya getirerek incelemektir. Eser; içindekiler, önsöz ve on sekiz ana bölümün ardından son olarak yer verilen “yazarlar hakkında” bölümüyle birlikte 584 sayfadan oluşmaktadır.

Eserin “Türkiye’de Erken Çocuklukta Din ve Ahlak Eğitiminin İmkânı” başlığını taşıyan birinci bölümü Recep Kaymakcan tarafından yazılmıştır. Bu bölümde, erken çocuklukta din ve ahlak eğitiminin imkanına dair değerlendirmeler yapan yazar, Türkiye bağlamında din ve ahlak eğitiminin varlığına yönelik eleştirel tutumla ilgili öne sürülen dört temel gerekçeyi; din özgürlüğü ve okullarda din eğitimi, gelişim psikolojisi ve erken çocuklukta din eğitimi, okul öncesi din eğitimi konusunda bilimsel çalışmaların olmaması, okul öncesi din eğitime yönelik talep olarak başlıklandırmaktadır. Erken çocuklukta din ve ahlak eğitiminin varlığına yönelik her bir eleştirel boyutu, bilimsel veriler ışığında Türkiye bağlamında ana hatlarıyla analiz etmektedir (s. 15-34). Yapılan değerlendirmelerin, erken çocuklukta din ve ahlak eğitiminin olabileceğine yönelik bir sonuca işaret ettiğini vurgulayan Kaymakcan, 19. ve 20. Millî Eğitim Şûralarında alınan kararların da bu sonucu destekler nitelikte olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede güncellenecek okul öncesi öğretim programına yönelik bazı önerilerde bulunmaktadır. İçeriğin, erken çocukluk döneminde din ve ahlak eğitimi verilmesinin imkân ve sınırlılıkları konusuna odaklanarak konuyu bilimsel verilerle sunmuş olması, alana ilgi duyan din eğitimcilerin bilimsel

çerçeveyi bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmesine imkân sağlaması açısından önemlidir.

Kitabın ikinci bölümünün konusu olan “Piaget: Ahlakî Gelişim”, Ayhan Öz tarafından yazılmıştır. Bu bölümde, Piaget’in ahlakî gelişim teorisi genel hatlarıyla ele alınmakta, ardından bilişsel gelişim teorisi ile ahlakî gelişim arasındaki ilişkiye değinilmekte, Piaget’in metodolojisi ve ortaya koyduğu ahlakî gelişim kuramı ve kurama kaynaklık eden iddialar, erken çocukluk bağlamında ele alınmaktadır. Yazar, Piaget’in, çocukların ahlakî ikilemler üzerinde akıl yürütmelerini bir yöntem olarak benimsediğini ve elde ettiği veriler üzerinden ahlakî bilinç düzeylerini “heteronom (dışa bağımlı)” ve “otonom(özerk)” olmak üzere iki temel ahlakî gelişim evresine ayırdığını belirtmektedir (s. 58). Piaget’ye göre çocuğun ahlakî gelişiminde temel faktörün, yaşın ilerlemesine bağlı olarak çocukta gelişen muhakeme ve akıl yürütme kabiliyeti olduğunu vurgulayan yazar, alanında öncü bir isim olsa da Piaget’in tespit ve bulgularının kritik edilmeye muhtaç olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim, pek çok araştırmacı tarafından çeşitli açılardan yapılan eleştirilere bu çalışmada yer vermektedir (s. 66). Bu yönüyle araştırma, Piaget’in ahlakî gelişim teorisinin özellikle erken çocukluk dönemini ilgilendiren kısmını farklı boyutlarıyla değerlendirerek konuyla ilgilenen araştırmacılara kuramsal bir çerçeve sunmaktadır.

Üçüncü bölümde yer verilen “Kohlberg’e Göre Erken Çocuklukta Ahlakî Gelişim” başlıklı yazı, İbrahim Aşlamacı tarafından hazırlanmıştır. Bu bölümde, ahlakî düşünce ve yargının gelişimini ele alan Kohlberg’in kuramı incelenmiş ve kuram, erken çocukluk dönemi açısından değerlendirilmiştir. Bu kapsamda yazar, öncelikle Kohlberg’in hayatı ve ahlak anlayışını ele almakta; kuramı, her biri kendi içinde iki alt basamaktan oluşan üç temel düzey (gelenek öncesi- geleneksel-gelenek

sonrası) üzerinden tanımlayarak açıklamaktadır. Aşlamacı, erken çocukluk döneminin Kohlberg'in kuramında temel olarak gelenek öncesi düzeye karşılık gelmesinden hareketle, dönemin karakteristiğine uygun bazı eğitsel önerilerde bulunmaktadır (s. 83-86). Yazar, çalışmanın sonunda, çocuklar için ahlakî kuralların net olarak belirlenmesi, belirlenen kuralların çocukların anlayabileceği şekilde açıklanması ve tutarlı bir şekilde uygulayarak, yaşayarak onlara gösterilmesi gibi bazı temel ilkeleri vurgulamaktadır. Her ne kadar erken çocukluk döneminde çocuğun ahlakî yargı gelişiminde bilişsel yetersizlikten dolayı bir sınırlılık söz konusu olsa da yazar, bu çalışmada kuramsal çerçeveye ek olarak, ebeveyn ve eğitimcilerde önemli eğitsel önerilerde bulunmakta ve bu yönüyle eğitimde teori-pratik bütünlüğüne katkı sunmaktadır.

Hasan Meydan tarafından yazılan dördüncü bölümün konusu, "Augusto Blasi ve Ahlaki Benlik Kuramı"dır. Meydan bu çalışmasında, A. Blasi'nin ahlaki benlik kuramını, ahlaki kimliğin oluşumu ve işlevi, ahlakî benlik ve duygusal özdenetim, ahlakî benliği geliştirmek başlıkları üzerinden inceleyerek betimsel bir analiz ortaya koymaktadır. Psikoloji biliminde ahlakî gelişim kuramları incelendiğinde bilişsel paradigmanın hâkim olduğu bir ortamda, Augusto Blasi'nin, duyuşsal ve davranışsal alanı da dikkate alan bütüncül bir bakış açısı ortaya koymasının önemini vurgulayan Meydan, Blasi'nin ahlakî irade gelişimini yedi aşamalı bir süreç üzerinden açıklamaktadır (s. 109). Yazar, Blasi'nin ortaya koyduğu kuramın, bilişsel boyuta ek olarak, öznel benliğe ilişkin kavramları literatüre kazandırması açısından önemli olduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle çalışma, modern psikolojinin hakimiyet alanında yeterince yer bulamayan kendine hâkim olma, arzu, sorumluluk ve irade gibi kavramları yeniden değerlendirme imkânı sunmakta ve teoriyi kullanmak

isteyebilecek araştırmacılar için yol gösterici bir bakış açısı oluşturmaya çalışmaktadır.

Beřinci bölümde, Sariye Doęan ve İbrahim Aşlamacı, “Sosyal Alan Teorisine Göre Erken Çocuklukta Ahlakî Geliřim ve Eęitimi” başlıklı çalışmayla; Kohlberg’in öğrencisi ve çalışma arkadaşı olan Elliot Turiel’in ortaya koyduğu sosyal alan teorisini, erken çocuklukta gelişim ve eğitim bağlamında ele almaktadır. Bu kapsamda çalışmada, sosyal alan temelli ahlak eğitimi anlayışına uygun olabileceği dūřünülen bazı önemli hususlar ve metotlar maddeler hâlinde listelenmiştir. Çocuęun sosyal yaşantısında etkileşimde bulunabileceği kişilerle ilişkilerinde göz önünde bulundurulması gereken eğitsel ilkeler/kurallar çıkarılmıştır. Çalışmada, sosyal alan teorisinde, çocuğun ahlak gelişiminin sosyo-bilişsel bir süreç içinde yaşanılan etkileşim ve deneyimler üzerinde inřa edilerek geliştiği vurgulanmakta; sosyal alan teorisinin Piaget ve Kohlberg’in ahlak gelişim teorilerinden farkları ortaya koyulmaktadır (s. 147). Çalışma, sosyal alan teorisini kuramsal çerçeveye ele almasının yanında, çeşitli alan araştırması sonuçlarına da yer vererek okuyucuya konuyu bütüncül bir açıdan değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Altıncı bölüm, Aslıhan Atik tarafından yazılan “David Elkind’e Göre Erken Çocuklukta Dinî Gelişim” başlıklı çalışmadan oluşmaktadır. Atik, bu çalışmasında J. Piaget’nin teorilerini temel alarak algısal, bilişsel ve sosyal gelişim alanlarında kapsamlı araştırmalar yapan David Elkind’in erken çocuklukta dinî gelişim yaklaşımını ele almaktadır. Elkind’in bu yaklaşımını; kullandığı bilimsel araştırma süreçleri ve dinî gelişimle ilgili çalışmaları kapsamında, çocukta dinî kimlik ve dua anlayışının gelişimi, çocukta dinin kökeni çerçevesinde açıklamaktadır. Yazar, Elkind’in dinlerde ortak olan “Tanrı, Kutsal Kitap, ibadet ve teolojinin”, Piaget’nin ortaya koyduğu

“koruma/korunum, temsil, ilişki ve anlam arayışları” ile ilgili dört temel bilişsel ihtiyaca çözümler sunduğunu belirtmekte ve Elkind’in çocukların muhtemel olarak geçtiği dört aşamalı dinî gelişim modelini açıklamaktadır (s. 176-180). Elkind’in çeşitli deneysel çalışmalarla desteklenen araştırma anlayışına odaklanan bu çalışma, erken çocukluk dönemi dinî gelişim süreçlerini doğru anlamak ve din eğitimi uygulamalarına ilham vermesi açısından konuyla ilgilenen araştırmacılara önemli veriler sunmaktadır.

Yedinci bölümde, Macit Yılmaz tarafından yazılan “Ronald Goldman’a Göre Erken Çocuklukta Dinî Düşüncenin Gelişimi” başlıklı çalışmaya yer verilmektedir. Yılmaz, bu yazısında dinin bireyin dünyasında nasıl yer aldığıyla ilgili önemli teorilerden birini geliştiren ve okul öncesi döneme özel önem veren Goldman’ın dinî gelişim teorisini konu edinmiştir. Bu kapsamda, önce Goldman’ın teorisinin temel özellikleri ve dinî gelişim anlayışı hakkında genel bilgi verilmiş, ardından ise, çocukta dinî düşüncenin gelişimiyle ilgili Piaget’nin kuramından hareketle ortaya koyduğu üç temel aşama olan; sezgisel, somut ve soyut aşamaları, iki geçiş evresiyle beraber açıklanmıştır (s. 193-201). Yazar, Goldman’ın “dine hazır oluş” dönemi olarak nitelediği “erken çocukluk dönemi”nde ön plana çıkan dine ilgi duyma, antropomorfizm, animizm gibi dini özelliklerin dikkatle gözlemlenmesi ve ruhsal açıdan göz ardı edilmemesi gerektiği düşüncesini vurgulamaktadır (s. 210). Özetle, Goldman’ın çalışmalarından elde ettiği somut bulgular, bu konuyu din eğitimcilerin gündemine taşıyarak, din eğitiminde yol gösterici olma niteliğindedir (s. 211). Bu bölüm, din eğitiminde dinî gelişim boyutunun daha iyi anlaşılmasına sunacağı katkı açısından önemlidir.

Sekizinci bölümün konusu, Adem Aygün tarafından yazılan “Okul Öncesi Bilişsel Yetiler ve İnanç Gelişimi” dir.

Aygün, bu yazıda inanç gelişiminin okul öncesi dönemine yoğunlaşarak, gelişim özelliklerini Müslüman çocuklar bağlamında tanıtmayı ve olumlu bir Tanrı tasavvuru ediniminde din eğitime dair öneriler sunmayı amaçlamaktadır (s. 218). Bu kapsamda, öncelikle erken çocukluk döneminde bilişsel yetenekler ve inanç dinamiklerini, Fowler'ın inanç gelişim modelinden hareketle açıklamıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde erken çocuklukta sosyal bağlam ve inanç dinamikleri üzerinde duran yazar, bu bağlamda, ailenin ve çevrenin sağladığı dinî bilgi ve tecrübelerin erken çocukluk dönemi din eğitimi için temel oluşturduğunu belirtmiştir (s. 240). Erken çocukluk döneminde, çocukların sağlıklı dinî bilgilere ulaşmasında okulun sunduğu din eğitiminin kritik bir rol oynadığını vurgulayan Aygün, bu aşamada eğitim kurumlarının çocukların dini bilgi ve deneyimlerini zenginleştiren programlar geliştirmesi gerektiği önerisinde bulunmaktadır. Bu yönüyle yazar, konuyla ilgili program geliştirme süreçleriyle ilgilenen araştırmacılara yeni bir bakış açısı oluşturmaya çalışarak alana katkı sunmaktadır.

Dokuzuncu bölümde yer verilen "Maria Montessori'ye Göre Okul Öncesi Din Eğitimi" başlıklı yazı, Kübra Cevherli tarafından yazılmıştır. Cevherli, bu çalışmada Montessori'nin ve bazı yorumcularının eserlerinden literatür tarama yöntemiyle elde ettiği verileri okul öncesi dönem bağlamında üç ana başlık altında derlemiştir. İlk başlıkta, Maria Montessori'nin hayatını ve metodunun nasıl ortaya çıktığını ele almış, ikinci başlıkta çocukluk dönemi ile ilgili temel görüşlerine, eğitim felsefesini ortaya koyarken kullandığı temel kavramlara (etkinlik, bağımsızlık, emici zihin, kozmik eğitim, düzenlenmiş çevre-atrium, duyarlı dönemler) yer vermiş; üçüncü başlıkta ise, Montessori'nin okul öncesi din eğitimi konusunda görüşlerini uygulama örnekleriyle birlikte okuyucuya sunmuştur. Yazar,

Montessori'nin din eğitimi uygulamalarında ön plana çıkan hususlara dikkat çekerek bu hususlardan bazılarını; bütünsel gelişimi hedefleyen ve çocuk merkezli din eğitimi, hazırlanmış dinî çevrenin gerekliliği, din eğitiminin tecrübe ve çalışmayla ilişkilendirilmesi, okul-gerçek hayat bütünlüğü, tefekkürden yaratana ulaşma, sessizlik aktiviteleri, gelişimsel dönemlerin ve bireysel farklılıkların dikkate alınması ve hayal gücüne verilen önem olarak sıralamıştır (s. 272). Araştırma, Montessori'nin din eğitimi anlayışının genel eğitimin bir parçası ve tamamlayıcısı olduğunu vurgulamakla birlikte, eğitim metodunun eksikliklerinin giderilerek geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bununla beraber Montessori'nin okul öncesi din eğitimi anlayışının ülkemizde uygulama alanlarına yönelik yapılmış çeşitli alan araştırmalarına ve araştırmaların içerik tahlillerine değinerek somut önerilere yer verilmesinin daha yol gösterici bir bakış açısı sunacağı söylenebilir.

Onuncu bölümde Muhammed Esat Altıntaş tarafından yazılan "Waldorf Yaklaşımına Göre Erken Çocuklukta Din ve Ahlak Eğitimi" başlıklı çalışmaya yer verilmektedir. Altıntaş, bu çalışmasında 'antropofazi' yaklaşımından yola çıkarak çocuğun fiziksel/ruhsal gelişimini hedefleyen Waldorf eğitim teorisini konu edinmiştir. Öncelikle, teoriyi geliştiren Steiner'in çalışmasından hareketle, Waldorf eğitim yaklaşımının erken çocukluk döneminde genelde eğitim, özelde din eğitimi bağlamında tarihî seyri ile epistemolojik ve teolojik kökenlerinin genel bir çerçevesi sunulmaktadır. Devamında ise, yaklaşımın; çocuğa bakışı, gelişim basamakları teorisi, öğretmene yüklediği rol, Waldorf eğitiminin amaçları, müfredatı ve eğitim yöntemleri ele alınmaktadır (s. 284-300). Altıntaş, Waldorf okullarında hiçbir düzeyde doğrudan din eğitimi verilmediğini ancak, Waldorf eğitim sisteminde çalışan okul öncesi öğretmenlerinin

antropofizi anlayışı² temelinde, öğrencilerin gelişim özelliklerini dikkate alarak ders içeriğini planladıklarını ve bu yaklaşımı çoğunlukla örtük program vasıtasıyla öğrencilere aktardığını vurgulamıştır (s.300-301). Çalışma, konuyla ilgili dünya literatüründen verdiği uygulama örnekleri ile bu alanla ilgilenen araştırmacılara bilimsel fotoğrafı genel anlamda görme imkânı vermektedir.

On birinci bölümde, Abdurrahman Hendek tarafından yazılan “Goldly Play Yaklaşımı”na yer verilmektedir. Hendek, bu çalışmasında Jerame Woods Berryman tarafından Montessori eğitim prensiplerine dayandırılarak hazırlanan ve Hristiyan din eğitimine katkı sunmayı amaçlayan Goldly Play yaklaşımını konu edinmiştir. Yaklaşımı, çocuklara erken yaşta din dilini kazandırmaya çalışarak, çocuğun dinî duygusunu geliştirmeyi, Tanrıyı tanımasını ve ahlakî sorularına cevaplar bulmasını amaçlayan bir yaklaşım olarak açıklayan yazar, öncelikle yaklaşımın teorik çerçevesini kısaca özetlemektedir. Devamında ise, yaklaşımı uygulama yönüyle ele alan ve ideal bir Goldly Play uygulamasını yedi aşamada açıklayarak, uygulama örneğini bir kilise Pazar okulu üzerinden sunmaktadır (s. 316-322). Son olarak ise, Goldly Play oturumlarını şekillendiren zaman, mekân, ilişkiler ve program hususlarını incelemektedir (s. 323-334). Erken çocukluk dönemi din eğitimi anlayışının Türkiye’de yaygınlaşması ile dünyada uzun süredir uygulanan yöntem ve yaklaşımların araştırılması önemli hale gelmiştir. Bu bölümde yer verilen araştırmanın, söz konusu yaklaşımın Türkiye’de erken çocukluk dönemi din eğitimi faaliyetlerinde

² Waldorf yaklaşımının benimsediği “Antropofizi” anlayışı hakkında detaylı bilgi için bk. Muhammed Esat Altıntaş, “Waldorf Yaklaşımına Göre Erken Çocuklukta Din ve Ahlak Eğitimi”. *Erken Çocuklukta Dini-Ahlakî Gelişim ve Öğrenme*, ed. Recep Kaymakcan. (İstanbul: DEM Yayınları, 2023), 279-284.

kullanılabilme potansiyeli üzerinde düşünme imkânı sunması açısından alana katkı sunduğu söylenebilir.

On ikinci bölümde, Cemil Oruç tarafından yazılan “Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Seküler Bir Yaklaşım: Gift To The Child” başlıklı çalışmaya yer verilmiştir. Bu çalışmasında yazar, kendisini “seküler bağlamda çalışan bir din eğitimcisi” olarak tanımlayan Micheal Grimmit ve İngiltere’de din eğitiminin bilimselleşme sürecine önemli katkılar sunan John Hull’un girişimleriyle şekillenen “The Gift To The Child” yaklaşımını konu edinmiştir. Bu kapsamda önce yaklaşımın gelişim sürecini kısaca özetledikten sonra, temel ilkelerini materyal, konu, öğrenci, öğretmen ve veli başlıkları üzerinden açıklamaktadır. Oruç, çalışmanın devamında, yaklaşımın; katılım, keşfetme, bağlama kavuşturma ve yansıtma aşamaları ile hedeflenen kazanımlarını temel başlıklar şeklinde ele almaktadır. Yazar, yaklaşımın temel amacının, erken yaşlardan itibaren çocukların, çok kültürlü ve çok dinli sınıflarda dinî bir içeriği eğitim bilimsel çıkarımlarla öğrenmeleri ve bunu kendi hayatlarında seküler veya dinî bir kazanıma dönüştürmeleri olduğunu vurgulamaktadır. Son olarak, çocukluk dönemi din eğitimine farklı bir bakış açısı geliştiren bu yaklaşımın henüz çözülmemiş alanlarına yönelik hususları, maddeler halinde açıklamaktadır (s. 366-370). Çalışma, eğitim sistemindeki farklı din eğitimi uygulamalarını tanıma imkânı sunması açısından alana önemli bir katkı sunmaktadır. Ayrıca araştırma sonunda ek olarak, İslâm dini açısından bir uygulama örneği sunulması, yaklaşımı kullanmak isteyebilecek araştırmacılar için yol gösterici olmuştur.

On üçüncü bölümün konusunu, Sümeýra Uzun tarafından yazılan “IQRA Eğitim Vakfı Okul Öncesi Din Öğretimi Programı” başlıklı çalışma oluşturmaktadır. Yazar, bu çalışmasında, 1981’de Amerika Chicago’da, okul öncesi,

ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde İslam eğitimini de içeren eğitim programları ve öğretim materyalleri geliştirmek amacıyla kurulan IQRA Vakfı'nın okul öncesi din eğitimi programını incelemeyi amaçlamaktadır. "IQRA Preschool Curriculum-Islamic Experiences" adlı programı, İslâmî Deneyimler öğrenme alanı alt başlıkları ile, program geliştirmenin temel unsurları olan amaç ve kazanımlar, öğrenme-öğretme süreçleri, içerik ve değerlendirme doğrultusunda açıklamaktadır (s. 382- 401). Bu bölümde yazar, okul öncesi dönemde bilişsel kazanımlara yönelik din eğitiminin güncel bilimsel bilgilerle yeniden düşünülmesini önermektedir. Duyuşsal alanı önceleyen din eğitiminin çocukların dinî gelişimine daha çok katkı sunacağı değerlendirmesinde bulunması yönüyle çalışma, okul öncesi dönem program geliştirme süreçleri üzerine yeniden düşünme fırsatı sunmaktadır.

On dördüncü bölümü, Recep Kaymakcan tarafından yazılan "Erken Çocuklukta Türkiye Merkezli Bir Din Eğitimi Yaklaşımı: Diyanet 4-6 Yaş Kur'an Kursları" başlıklı yazı oluşturmaktadır. Kaymakcan, bu çalışmasında DİB yaygın din eğitimi kapsamında 2013-2014 yıllarında açılan 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları öğretim programlarını, amaç, içerik ve öğrenme-öğretme süreçleri bakımından incelemektedir. Bu kapsamda, uygulamaya yönelik literatürdeki ampirik araştırma verilerini; kursların açılış süreci, öğretici yeterlilikleri gibi başlıklar üzerinden özetledikten sonra, 4-6 yaş grubu Kur'an Kursları hakkında genel bir değerlendirme yapmaktadır. Yazar, bu alandaki değerlendirmelerini; kursların hukuki statüsü ve mevcut uygulamalara yönelik meseleler, kurslardaki öğretim programları, materyaller ve pedagoji anlayışına ait hususlar, öğreticilerin yeterlilik ve istihdamı olmak üzere üç grupta ele almaktadır (s. 421). Kaymakcan, bu kursların isimlendirme ve fonksiyon açısından mevcut uygulamada olduğu gibi Kur'an

Kursu eğitim felsefesinin bir devamı olarak mı yoksa, okul öncesi eğitimin din eğitimi boyutuna evrilerek bir model olarak mı devam edeceği konusunun tartışılması gereken önemli bir husus olduğunu belirtmektedir (s. 427). Bu yönüyle araştırma, DİB 4-6 Yaş Kur'an Kursu örneğini literatürdeki ampirik araştırma verileri ile zenginleştirerek ayrıntılı bir tablo sunmakta ve araştırmacıların üzerinde çalışılmış konuları geniş bir çerçevede görmelerine katkı sağlamaktadır.

On beşinci bölümde Sakin Özışık tarafından yazılan "Erken Çocuklukta Ailede Din Eğitimi" başlıklı yazıya yer verilmektedir. Yazar, erken çocuklukta ailede din eğitimi konu edindiği bu çalışmasında içeriğini; ailede dinî ve manevî eğitimin önemi, aile ve sosyalleşme süreçleri, aile eğitiminde bilinçlilik, erken çocukluk ve evreleri, erken çocuklukta din ve ideal din eğitiminin görevi, yaşamın ilk yıllarında başarılı bir din eğitimi ve dönemin dinî karakteristikleri başlıkları üzerinden açıklamaktadır. Özışık, ailenin dinî bilgi ve davranışların sonraki nesillere aktarıldığı temel kurum olarak din eğitiminde önemli bir payı olduğunu belirterek, öncelikle İslam dininin aileye ve aile içindeki eğitime bakışını sosyal bilimsel bakış açısıyla ele almaktadır (s. 434). Ailede verilecek din eğitiminin öğretimsel bir pedagojiden daha çok ilişkisel bir pedagojiyi benimsemesi gerektiğini vurgulayan yazar, benimsenecek pedagojinin uygulama sürecinde çevresel şartların ve nesiller arası ilişkilerin de işe koşulması gerektiğini ifade etmektedir (s. 442). Ailelerin bu süreci iyi değerlendirebilmesi için konuyla ilgilenen kurumların iş birliğinde ailelere eğitim verilebileceği önerisinde bulunmaktadır (s. 444-445). Bu bölüm, konuyu aile bağlamında ele alması yönüyle içerik olarak kitaba konu olan diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Çalışmada, erken çocuklukta din eğitimiyle ilgili olarak ebeveynlerde pedagojik bilincin

gelişmesine katkı sunacak bir bakış açısı kazandırmaya çalışılmıştır.

On altıncı bölüm, Zeynep Kaya tarafından yazılmış olup “Erken Çocukluk Döneminde Dinî Kavram Gelişimi” başlığını taşımaktadır. Yazar, bu çalışmasında erken çocuklukta dinî kavram gelişimini konu edinmektedir. Bu kapsamda, öncelikle çocukluk dönemi inanç gelişimi hakkında genel bilgi vermekte, ardından erken çocuklukta dini kavram gelişimini bilişsel çerçevede incelemektedir. Çocukta kavram gelişiminin, çocuğun bünyesinde mevcut bulunan potansiyellerin ilişkileriyle ve içinde dünyaya geldiği aile ortamıyla ilgili olduğunu belirten yazar, çocukların dini, kavramlarla anlamaya başladığını vurgulamaktadır (s. 455-456). Dinî kavramların doğru şekillenmesi için erken çocuklukta kavram gelişimini bilmenin önemine değinen Kaya, erken çocukluk döneminde pek çok kavramın gelişimsel bağlamda incelenmesinin mümkün olduğunu belirtmekle birlikte, bu çalışmasını “Allah”, “Peygamber” ve “Melek” kavramları ile sınırlı tutmaktadır (s. 458-471). Erken çocukluk dönemine kavram gelişimi açısından ışık tutan bu kitap bölümü, ilgili literatürü bilişsel çerçevede inceleyerek dini kavramların doğru şekillenmesi sürecine sunacağı katkı açısından önem arz etmektedir.

On yedinci bölümde, Aslıhan Atik tarafından nitel bir bakış açısıyla yazılan “Müslüman Toplumda Erken Çocuklukta Allah Tasavvuru ve Önemi” başlıklı yazı yer almaktadır. Yazar, çalışmasında “erken çocukluk dönemindeki çocukların Allah tasavvuru nasıldır?” problem cümlesinden hareketle, Müslüman toplumda erken çocukluk dönemindeki çocukların Allah tasavvurunu araştırmakta ve çocukların geçtiği muhtemel dinî gelişim evrelerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Araştırmada kuramsal örnekleme yöntemiyle her yaş seviyesi için farklı çalışma gruplarından veriler elde edilmiş ve veri

toplama sürecinin sonunda anaokulu ve 4-6 yaş Kuran Kursu'na devam eden toplam 150 çocukla görüşülmüştür. Araştırmacı, 4-6 yaş grubu çocuklarla, eğitim gördükleri sınıf ortamlarında gerçekleştirdiği görüşmelerden ve çocukların yaptıkları resimlerden elde ettiği bulguları 4-6 yaş arasındaki her yaş grubu için anaokuluna ve Kur'an kursuna giden şeklinde iki grup üzerinden tasnif ederek açıklamaktadır. İlgili bölümün sonunda ise, yaş gruplarının bulgularını karşılaştırmalı olarak sunmaktadır (s. 487-508). Yazar, elde ettiği bulgulardan hareketle Müslüman çocuklarda Allah anlayışının gelişimsel olarak masalsı dönem (4 yaş) ve sentez dönemi (5-6) olmak üzere iki evreden geçtiğini belirtmekte ve buradan hareketle din eğitiminin bileşenlerine vurgu yaparak erken çocukluk dönemi din eğitimi dair bazı pedagojik ilkeler sıralamaktadır (s. 516-522). Çalışmada, Müslüman toplumda erken çocukluk döneminde çocukların duygu ve düşünceleri, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak araştırılmış ve elde edilen verilerle çocukların geçtiği muhtemel dinî gelişim evreleri ortaya koyulmuştur. Bu yönüyle özgün bir içeriğe sahip olan araştırma, erken çocukluk dönemi din eğitimi dair hem ebeveynlere hem de konuya ilgi duyan araştırmacılara önemli veriler ve katkılar sunmaktadır.

Kitabın son bölümü olan on sekizinci bölümde ise, Fatih Çınar tarafından yazılan "Ahlak Eğitiminde Çocuk Edebiyatının Yeri ve Önemi" başlıklı yazıya yer verilmektedir. Çınar, erken çocukluk döneminde edebî eserlerin çocukların değerler ile buluştuğu aile sonrası ilk araçlar olmasından hareketle, ahlak eğitiminde çocuk edebiyatının yeri ve önemini konu edinmiştir. Bu kapsamda içeriğini; çocuk edebiyatının oluşum, gelişim serüveni, tanımı, amacı, kazanımları; ahlak eğitiminde çocuk edebiyatının yeri, eğitsel özellikler ve kitap seçiminde dikkat edilmesi gereken noktalar çerçevesinde oluşturmaktadır. Yazar,

çalışmasında çocuk edebiyatının iki temel değeri olan “çocuğa görelilik” ve “çocuk gerçekliği” üzerinden okul öncesi dönemde ahlakî ve dinî temalı çocuk edebiyatının nasıl olması gerektiği ile ilgili değerlendirmeler yapmaktadır (s. 545-552). Bu çalışma, erken çocukluk dönemi ahlak eğitiminin tamamlayıcı bir unsuru olan çocuk edebiyatının kazanımlarına dair, eğitimcilere ve ebeveynlere dikkate değer önerilerde bulunması ve çocuğun heyecan duyacağı metinler üzerinden, öğretimden ziyade çocuğun gelişimini destekleyen bir yaklaşıma vurgu yapması açısından önemlidir.

Sonuç olarak eser, erken çocukluk dönemi dinî-ahlakî gelişim ve öğrenme konu alanını bilimsel veriler ışığında güncel bir bakış açısıyla, Türkiye ve dünya örnekleri üzerinden geniş bir perspektifte ele almaktadır. Eserin öncelikli hedef kitlesi akademik çalışmalar yapan araştırmacılar olduğu için kullanılan dil, anlaşılır olmakla birlikte terminolojiktir. Eserin içeriği, kitabın amacına uygun olarak belli bir tutarlılık içinde oluşturulmuştur. Bölümler farklı yazarlar tarafından yazılmış olmasına rağmen; her bir bölümün teması, içeriği; kendisinden önceki veya sonraki bölümlerle ilişkilendirilmiş, bu sayede, okuyucunun fikrî takip yapabilmesine imkân sağlayacak bir sistematik oluşturulmuştur. Kitabı oluşturan konu başlıklarını genel olarak; erken çocukluk döneminde din eğitiminin imkânı ve sınırlılıkları, konuya ilişkin kuramsal çerçeveyi oluşturan yaklaşımlar, erken çocukluk dönemi din eğitiminin dünya ve Türkiye’deki uygulama örnekleri şeklinde temalandırmak mümkündür. Eserin, farklı kültür ve inançları da kapsayan bütüncül yapısı, yaşanan tecrübeleri anlamak ve öğrenmek açısından önem arz etmektedir. Bununla beraber, içeriği oluşturan makalelerde erken çocukluk dönemi din ve ahlak eğitimine dair yapılan alan araştırması verileri ve sonuç analizlerine daha çok ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

İncelenen bu eser, erken çocuklukta dinî-ahlakî gelişim ve öğrenme alanını kuramsal ve eylemsel bütünlük içinde ele alması, konuya ilişkin tartışılan, henüz çözülememiş ya da eleştirel hususlara üst bir bakış açısı sunması açısından literatüre önemli katkılar sağlayacak bir kaynak niteliğindedir. Bu yönüyle, din eğitimi alanında çalışmalarını yürüten araştırmacılara, konuyla ilgili politika geliştirme süreçleri ile ilgilenenlere ve alana ilgi duyan okurlara, ebeveynlere önemli bir birikim sunmaktadır. Okul öncesi din ve ahlak eğitimi, bilimsel bir zeminde gündeme taşınmış olması açısından da güncel ve kendisinden sonraki benzer çalışmalara referans olabilecek nitelikte bir çalışmadır.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, Muhammed Esat. "Waldorf Yaklaşımına Göre Erken Çocuklukta Din ve Ahlak Eğitimi". *Erken Çocuklukta Dinî-Ahlakî Gelişim ve Öğrenme*. ed. Recep Kaymakcan. 279-284. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2023.
- Çınar, Fatih. *Öğretmenlerine ve Velilerine Göre Okul Öncesi Dönemde Din Eğitimi*. Isparta: Fakülte Kitabevi. 2016.
- Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2021.